

บทบรรณาธิการ

“เพศ เจน และวัย (โปรดรับไว้พิจารณา)”

“เพศ รุ่น และวัย” เป็นตัวแปรที่งานวิจัยสื่อสารศึกษารู้จักคุ้นเคยกันมานานแล้ว ย้อนกลับไปตั้งแต่วิธีการศึกษาสื่อตามแนวกระแสหลักที่ได้อิทธิพลจากสาขาวิชาจิตวิทยา และก่อร่างสร้างเป็นสำนักทฤษฎีว่าด้วยผลกระทบของสื่อ (media impact theory) ทั้งเพศ รุ่น และวัยก็ได้กลายเป็นเกณฑ์ชี้วัดสำคัญในการศึกษาลักษณะประชากร (demography) ที่ตอบโจทย์การวิจัยเชิงสำรวจ อิทธิพลของการสื่อสาร และมีคุณูปการต่อโครงการสื่อสารต่างๆ ของภาครัฐ ไปจนถึงผลประโยชน์เชิงการตลาดของภาคธุรกิจ

แต่ต่อมาเมื่อนิเวศสื่อได้เปลี่ยนผ่านจากยุคแอนะล็อกสู่ยุคดิจิทัล รวมถึงผลพวงจากอิทธิพลของทฤษฎีสายภาษาศาสตร์แนวใหม่และทฤษฎีสังคมศาสตร์เชิงวิพากษ์หลากหลายสำนัก ตั้งแต่ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง จนถึงทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษาและเพศสภาพศึกษา ที่ไหลบ่าเข้าสู่งานวิจัยด้านวารสารศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ เลนส์ที่ใช้ส่องส่องเพื่อตั้งคำถามต่อการสื่อสารเรื่องเพศ รุ่น และวัย ก็ขยับขยายเส้นขอบฟ้าออกไปอีกกว้างไกล โดยเฉพาะการพินิจพิจารณามิติเชิงอำนาจที่ซ่อนชุกอยู่ในการศึกษาประเด็นดังกล่าว

เพื่อย่างก้าวไปกับการเปิดเหลี่ยมมุมใหม่ๆ เกี่ยวกับการสื่อสารเรื่องเพศ รุ่น และวัย วารสารวิชาการ วารสารศาสตร์ ปกสีม่วงลาเวนเดอร์ ฉบับธันวาคม “เพศ เจน และวัย (โปรดรับไว้พิจารณา)” ได้ประมวลสรรนิพนธ์หลายเรื่อง มาชี้ชวนให้พิจารณาว่า เราสามารถตั้งคำถามในการศึกษาประเด็นเรื่องนี้ได้ด้วยแนวทางการเข้าสู่ปัญหา (approaches) ที่แตกต่างหลากหลายกันได้อย่างไร

บทความสามเรื่องแรกขยับโฟกัสไปที่การสื่อสารกับตัวแปรเรื่อง “เพศ” (sex) และเพศสภาวะ (gender) ในบริบทของสื่อที่ต่างกันไป โดยเริ่มจาก วรุตม์ พงศ์พัฒน์ ซึ่งเลือกกรณีศึกษาภาพถ่ายสารคดีด้วยวิธีคิดที่ว่า ภาพถ่ายไม่ใช่แค่บันทึกหลักฐานหรือความจริงแบบตรงๆ ง่ายๆ หากแต่ยังเป็นสังเวียนของการเล่าเรื่องและต่อสู้ทางวาทกรรม อันรวมถึงวาทกรรมเกี่ยวกับเพศสภาวะ

และเพศวิถี และการสวมบทบาททั้งในฐานะเป็นนักวิจัย และเป็นช่างภาพ เจ้าของประสบการณ์ตรงที่สร้างสรรค์เรื่องเล่าในภาพถ่ายนั่นเอง ผู้เขียนได้ใช้กระบวนการสะท้อนประสบการณ์ (self-reflection) จากการผลิตภาพถ่ายสารคดีที่บันทึกเรื่องราวของผู้ค้าบริการทางเพศ หรือ sex workers และพบว่า ผลผลิตที่ผ่านการกดชัตเตอร์และส่องผ่านไวไฟน์เดอร์ของช่างภาพได้นำไปสู่การปะทะต่อกระหว่าง “ภาพถ่ายที่ดี” ตามทัศนะของช่างภาพวิชาชีพ กับ “วาทกรรมสิทธิมนุษยชน” ที่มุ่งรื้อสร้างภาพตัวแทนผู้ค้าบริการทางเพศในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง ภายใต้ฐานคติที่ว่า “sex work is work”

จากเรื่องเล่าในภาพถ่ายมาสู่เรื่องเล่าในตัวบทวรรณกรรม ฐามมัม รามพิพัฒน์ธำรงค์ ได้ลงมือวิเคราะห์บทบาทของเรือนร่างสตรีในฐานะพื้นที่แห่งอำนาจและการต่อรองผ่านงานเขียนของ Nawal El Saadawi นักเขียนหญิงชาวอียิปต์ ผู้เขียนบทความได้กระเทาะเปลือกเปลือกให้เห็นว่า เรือนร่างสตรีที่สื่อสารผ่านภาพตัวแทนในงานวรรณกรรมคัดสรรไม่เพียงเป็นพื้นที่เชิงอำนาจและความรุนแรงต่ออดีตเพศเท่านั้น หากยังเป็นสนามแห่งการต่อรอง กอบกู้อัตลักษณ์ และบันทึกประสบการณ์ของผู้หญิงภายใต้โครงสร้างระบอบปิตาธิปไตยในชุมชนโลกที่สาม

ในขณะเดียวกัน อภิสิทธิ์ ตรีรัตน์ ได้ศึกษาวิเคราะห์การเรียนรู้บาดแผลกับการแสวงหา “บ้าน” ของตัวละครแม่ผู้อพยพจากสงครามเวียดนามกับลูกชาย เคียวร์พลัดถิ่นในสหรัฐอเมริกา ผ่านสื่อนวนิยายภาพเรื่อง *The Magic Fish* ของ Trung Le Nguyen และเผยให้เห็นว่า วรรณกรรมไม่เพียงแต่จะถ่ายทอดบาดแผลของแม่ในฐานะผู้อพยพด้วยแรงบีบคั้นจากสมรภูมิสงครามเพื่อมาเผชิญกับอคติทางชาติพันธุ์และชนชั้นในดินแดนแห่งใหม่โพ้นทะเล แต่เธอก็ยังต้องต่อสู้กับประสบการณ์อันขัดแย้งที่มีต่อบุตรชายผู้เจ็บปวดจากเพศวิถีแบบเคียวร์ ซึ่งถูกกีดกันกดทับด้วยอคติต่อกลุ่มรักเพศเดียวกันในสังคมอเมริกัน จนนำไปสู่บทสรุปที่ขบขันให้สภาวะ “ไร้บ้าน” กลายเป็นการเรียนรู้เพื่อแสวงหา “บ้าน” ที่จะอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางอัตลักษณ์พลัดถิ่นซึ่งแตกต่างหลากหลาย

ข้ามจากเรื่องเพศและเพศสภาวะมาสู่เรื่องของ “รุ่น” (generation) หากทุกวันนี้คนต่างรุ่นกำลังค้นหาคำตอบให้ทั้งกับตนเอง และกับการเมือง เศรษฐกิจสังคมในภาพกว้าง ตัวแปรเรื่อง “รุ่น” (หรือที่ทุกวันนี้เรียกทับศัพท์ง่ายๆ ว่า “เจน”) ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่นักสื่อสารศึกษาต่างเชื่อว่ามีสหสัมพันธ์ (correlation) ต่อคำตอบดังกล่าว โดยในบทความของ ถมทอง ทองนอก และ นิธิดา แสงสิงแก้ว ได้สะท้อนย้อนคิดถึงการสร้างความหมายว่าด้วยสุขภาวะทาง ปัญญาของเยาวชนวัยรุ่น ผ่านแพลตฟอร์ม “Awake1525” ที่ดำเนินการโดยกลุ่ม วิชาการสื่อสารศาสตร์ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ และฉายภาพให้เห็นถึงกระบวนการทำงานที่ออกแบบอย่างมีกลยุทธ์ และมองเยาวชนในฐานะผู้ร่วมผลิตความหมาย มิใช่แค่เป็นผู้รับสาร สามารถ ส่งผลให้โครงการดังกล่าวมีศักยภาพพัฒนาความเป็นกลไกเชิงระบบด้าน วารสารศาสตร์เพื่อส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญาของวัยรุ่นเจนใหม่ได้อย่างมี สัมฤทธิ์ผล

ทุกวันนี้หากจะพูดว่าคนรุ่นใหม่ห่างไกลการเมือง ก็ดูจะเป็นคำกล่าวที่ไม่ถูกต้องนัก บทความของ พรรณวดี ประยงค์ ได้ออกแบบโครงงานวิจัยที่เลือก ศึกษารูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารทางการเมืองของพรรคก้าวไกล (หรือที่ ปัจจุบันคือ พรรคประชาชน) โดยใช้กรณีช่วงการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2566 และ พบว่า การเกิดขึ้นของอินฟลูเอนเซอร์ผู้สนับสนุนพรรคที่เรียกว่า “หัวคะแนน ธรรมชาติ” ได้สะท้อนภาพคนเจนใหม่ที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง และสามารถแปลงตนเองจากปัจเจกบุคคลธรรมดา เป็น “พลเมืองดิจิทัล” (digital citizen) ที่ระดมความรู้สึกร่วมสาธารณะในบริบททางการเมืองที่ขับเคลื่อนด้วย อารมณ์อย่างเข้มข้น จนบางครั้งอารมณ์ที่เหนือกว่าเหตุผลเชิงตรรกะ (reason) ก็อาจนำไปสู่การขยายตัวของภาวะห้องแห่งเสียงสะท้อน (echo chambers) ได้เช่นกัน

จากประเด็นทางการเมืองมาสู่ประเด็นทางเศรษฐกิจ เพราะเรื่อง เศรษฐกิจถือเป็นมิติสังคมที่เกี่ยวข้องกับปากท้องและการดำเนินชีวิตโดยตรงของ ผู้คน นฤมล สิงหประเสริฐ และคณะ จึงได้ทำโครงงานวิจัยสำรวจความคาดหวัง

ของคนต่างรุ่นว่า เจนเนอเรชัน X, Y และ Z มีการเปิดรับและคาดหวังต่อเนื้อหา ด้านเศรษฐกิจทางสื่อสังคม Facebook, YouTube และ TikTok เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ไม่เพียงแต่สะท้อนรสนิยมการเข้าถึงเรื่องราวทางเศรษฐกิจ แตกต่างกัน ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า ผู้ผลิตเนื้อหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจควรต้อง สร้างสรรค์สารและคัดเลือกช่องทางแพลตฟอร์มที่เหมาะสมเจาะเหมาะสมกับกลุ่ม เป้าหมายที่ต่างเจนกันไป

กับตัวแปรสุดท้าย เรื่องของ “วัย” (age) นั้น บุคลากร ติระพุดิกุลชัย ได้ออกแบบโครงการวิจัยและพัฒนาคู่มือการสื่อสารกับผู้ป่วยสูงวัยสำหรับผู้ดูแลผู้ป่วย ซึ่งควรต้องประสานรูปแบบและวิธีการสื่อสารสำหรับทั้งในบริบทชีวิตประจำวัน ในบริบทการรักษาพยาบาลและฟื้นฟูสมรรถนะ และในเงื่อนไขของการ ช่วยเหลือดูแลสภาพจิตใจ อันสะท้อนให้เห็นว่า การสื่อสารเป็นอีกหนึ่งปัจจัยไม่ มากก็น้อยที่ต้องนำมาร่วมพิจารณา ภายใต้สภาวะการณ์สังคมไทยที่กำลัง เคลื่อนเข้าสู่สังคมสูงวัย (aging society) เนกเช่นในปัจจุบัน

7 เรื่องราวคัดสรรจากบทความวิชาการและบทความวิจัยที่ได้รื้อราธิบาย ไปตอนต้นนั้น คงเป็นหลายตัวอย่างที่บ่งชี้ว่า ตัวแปรเรื่องของ “เพศ รุ่น และ วัย” ไม่เคยห่างหายไปจากผลิตผลความรู้ด้านสื่อสารศึกษา ในขณะที่งานวิจัย ตัวชี้วัดเชิงประชากรศาสตร์และผลกระทบของสื่อยังคงมีให้เห็นกันอย่างต่อเนื่อง แต่วารสารวิชาการ วารสารศาสตร์ ฉบับปริทัศน์เล่ม “เพศ เจน และวัย (โปรดรับไว้ พิจารณา)” ก็ชี้ให้เห็นอีกด้วยว่า นอกจากมุมมองตามทฤษฎีกระแสหลักดังกล่าว แล้ว เรายังสามารถขยายขยายพรมแดนของแนวคิดทฤษฎีและวิธีวิทยาของสื่อสาร ศึกษา ซึ่งตั้งคำถามใหม่ๆ ต่อทั้งเรื่อง “เพศ” “รุ่น” และ “วัย” ที่เชิญชวน คุณผู้อ่านให้ “โปรดรับไว้พิจารณา”

สมสุข หินวิมาน

บรรณาธิการ